

Ritstjórar:
Jóhanna Einarsdóttir & Björn Rúnar Egilsson

MEÐ NESTI OG NÝJA SKÓ

*Greinar um tengsl leikskóla, grunnskóla
og frístundaheimila*

HÁSKÓLA

ÚTGÁFAN

MEÐ NESTI OG NÝJA SKÓ

*Greinar um tengsl leikskóla,
grunnskóla og frístundaheimila*

Ritstjórar:
Jóhanna Einarsdóttir og Björn Rúnar Egilsson

HÁSKÓLAÚTGÁFAN OG RANNUNG
REYKJAVÍK 2024

II. og III. hlutar bókarinnar eru ritrýndir
Fræðilegur ritstjóri: Ingibjörg Ósk Sigurðardóttir
Ritrýnum er þakkað þeirra framlag

Bókin er gefin út með stuðningi

MÍÐSTÖÐ ÍSLEUSKRA BÓKMENNTA

Bakhjarl: Styrktarsjóður Menntavísindasviðs HÍ

Með nesti og nýja skó:
Greinar um tengsl leikskóla, grunnskóla og frístundaheimila

Ritstjórar: Jóhanna Einarsdóttir og Björn Rúnar Egilsson

© höfundar

Kápuhönnun: Ragnar Helgi Ólafsson

Umbrot: Helgi Hilmarsson

Prentun: Litlaprent

Leturgerð meginmáls: EB Garamond Regurlar 11,5 p. á 15 pt. fæti

Printed in Iceland

Háskólaútgáfan

Rannsóknastofa í menntunarfræðum ungra barna (RannUng)

haskolautgafan.is / hu@hi.is

Reykjavík 2024

Allt efni í þessu riti er verndað af ákvæðum höfundalaga. Ef ekki er til að dreifa samþykki höfunda eða Háskólaútgáfunnar er sérhver eintakagerð og dreifing efnisins óheimil nema til komi lagaheimild eða heimild í samningi við Fjölís, samtök réttthafa höfundaréttar. Notkun sem brýtur í bága við lög eða samninga getur haft bóta- eða refsíabýrgð í för með sér.

U202411

ISBN: 978-9935-23-334-9

Efnisyfirlit

Formáli ritstjóra	7
-------------------------	---

I. HLUTI

Menntun ungra barna: Saga og þróun	13
<i>Jóhanna Einarsdóttir</i>	
Tengsl leikskóla, grunnskóla og frístundaheimila	33
<i>Jóhanna Einarsdóttir</i>	

II. HLUTI

Þáttaskil við lok leikskóla og upphaf grunnskólagöngu frá sjónarhóli foreldra drengja og stúlkna	59
<i>Björn Rúnar Egilsson</i>	
Skref í átt að fullgildi í nýju skólasamfélagi: Reynsla barna af því að segja skilið við leikskóla og byrja í grunnskóla og frístundaheimili	81
<i>Sara Margrét Ólafsdóttir og Jóhanna Einarsdóttir</i>	
Að dvelja við raddir samstarfsfólks: Tækifæri til að skapa þverfaglegt samstarf leikskóla, grunnskóla og frístundaheimilis	103
<i>Auður Valdimarsdóttir, Karen Rut Gísladóttir og Hafðís Guðjónsdóttir</i>	
Reynsla leikskólakennara af kennslu í grunnskóla	127
<i>Anna Magnea Hreinsdóttir</i>	
Viðhorf leikskólastjórna til fullgildis foreldra barna með fjölbreyttan tungumála- og menningarbakgrunn í leikskólasamfélagi	151
<i>Björn Rúnar Egilsson</i>	
Samstarf frístundaheimila og leikskóla á þáttaskilum í lífi barna	173
<i>Kolbrún Þ. Pálsdóttir, Fatou Ndure Baboundóttir og Tinna Björk Helgadóttir</i>	

III. HLUTI

Lýðræði, börn og skapandi hugsun	199
<i>Ólafur Páll Jónsson</i>	
Leikskóli sem inngildandi námsrými til samskipta og skilnings	221
<i>Fríða Bjarney Jónsdóttir</i>	
Skapandi stærðfræði: Starfsþróunarverkefni í íslenskum grunnskóla	249
<i>Ósk Dagsdóttir</i>	
Leiklist og leikræn tjáning í námi leikskólabarna	273
<i>Rannveig Björk Þorkelsdóttir og Jóna Guðrún Jónsdóttir</i>	
Rými barna til leiks og áhrifa við þáttaskil milli leik- og grunnskóla	295
<i>Kristín Karlsdóttir og Margrét Sigríður Björnsdóttir</i>	
Um höfunda.....	319

Formáli ritstjóra

Einn af lykilviðburðum í lífi barna er þegar þau ljúka leikskóladvöl sinni og hefja nám í grunnskóla og á frístundaheimilum. Þessi tímamót eru talin hafa áhrif á námsárangur, félagsfærni og vellíðan barna til framtíðar. Margvíslegar breytingar verða á lífi barna þegar þau flytjast á milli skólastiganna. Áherslur í starfi leikskóla og frístundar eru nokkuð áþekkar, þar sem nám barnanna fer fyrst og fremst fram í gegnum leik og áhugi þeirra ræður för. Í grunnskólanum hefur hins vegar verið ríkari áhersla lögð á formlegt nám og stífari stundaskrá. Töluverð umskipti verða því fyrir börn þegar þau fara á milli þessara stofnana. Rannsóknunum á tengslum leikskóla, grunnskóla og frístundaheimila hefur vaxið fiskur um hrygg á alþjóðavísu á undanförunum áratugum. Fram hefur komið að samfella í námi barna og samstarf skólastiganna getur skipt sköpum um hvernig til tekst á þessum tímamótum. Stuðningur fjölskyldu og félaga eru einnig mikilvægir áhrifaþættir. Í þessari bók verður fjallað um nýjar íslenskar rannsóknir á skilum leikskóla, grunnskóla og frístundar þar sem könnuð eru sjónarmið og reynsla barna, foreldra, kennara og frístundastarfsfólks. Jafnframt eru rannsóknunum sem lýsa og greina starfshætti og hugmyndafræði þessara stofnana gerð skil.

Bókin samanstendur af 13 köflum eftir 17 höfundum og er skipt í þrjá hluta. Í þeim fyrsta er fjallað um sögulega þróun leikskóla, grunnskóla og frístundaheimila á Íslandi og hinum Norðurlöndunum auk þess sem helstu stefnum og straumum í fræðilegri umfjöllun um tengsl þessara ólíku stofnana er lýst. Í öðrum hluta bókarinnar er greint frá niðurstöðum rannsókna um tengsl leikskóla, grunnskóla og frístundar frá sjónarhóli barna, foreldra, kennara á leik- og grunnskólastigi og starfsfólks frístundaheimila. Sjónum er beint að ólíkum

Þáttum eins og upplifun barna, foreldra og kennara af fullgildi, hugmyndum foreldra um kyngervi barna og mismunandi starfsháttum og þverfaglegu samstarfi við skil skólastiga. Í þriðja hluta bókarinnar er fjallað um rannsóknir á ólíkum sviðum menntunar eins og lýðræði í skólastarfi með ungum börnum, inngildandi námsrými og skapandi stærðfræði. Þá er rætt um leiklist og leikræna tjáningu leikskólabarna og rými barna til leiks og áhrifa í ólíku námsumhverfi. Bókin veitir innsýn í menntun ungra barna á mótum skólastiga og er ætlað að stuðla að ígrundun fagfólks, foreldra, nemenda og annarra sem láta sig menntun yngstu borgaranna varða.

Jóhanna Einarsdóttir og Björn Rúnar Egilsson
Reykjavík, desember 2024

Leiklist og leikræn tjáning í námi leikskólabarna

Rannveig Björk Þorkelsdóttir og Jóna Guðrún Jónsdóttir

Inngangur

Fjölmargar kenningar um leik hafa litið dagsins ljós sem miða að því að efla samskipti og áhrifamátt barna. Þar má nefna kenningar Elizabeth Wood sem greinir leik í þrjár leiðir sem börn læra í gegnum og tekur á valdajafnvægi í samskiptum kennara og barna.

Fyrsta leiðin er þegar frumkvæði barnsins í leik fær að ráða, önnur leið er þegar kennarinn styður eða aðstoðar við leikinn og þriðja leiðin er þegar markmið kennarans ráða í leiknum (Wood, 2014). Samtökin European Early Childhood Education Research Association (EECERA) hafa sett sér það markmið að *endurbugsa leik barna*. Þau leggja til að leikur barna verði skoðaður út frá málefnum sem tengjast þróun á vísinda-, félags-, mennta- og stefnumótunarstigi, þannig að rannsóknir á leik verði þverfaglegar, bæði fræðilegar og starfstengdar, og snúist um fjölbreytileika, réttindi og lífsreynslu barna (Avgitidou, 2017). Allt frá því að Sara Smilansky (1990) kynnti hugmyndina um leikþjálfun í hlutverkaleik barna, sem byggðist á hugmyndum Jeans Piaget, hafa kennarar og fræðimenn áttað sig betur á mikilvægi leiks í námi barna. Leikur er aðferð þeirra til að skilja og vinna úr eigin reynslu (Jóna Guðrún Jónsdóttir og Rannveig Björk Þorkelsdóttir, 2020). Að auki kallar leikur á fjölbreytta málnotkun, hreyfingu, félagsleg samskipti og tilfinningatengsl. Þannig getur hann virkjað sköpunarkraft barna og löngun þeirra til að læra og afla sér þekkingar (Mennta- og menningarmálaráðuneyti, 2012). Þá hafa rannsóknir leitt í ljós að í leik þróa börn með sér félagslega færni, gagnrýna og skapandi hugsun og læra að vera virkir þátttendur í samfélaginu (Paatsch o.fl., 2024).

Í aðalnámskrá leikskóla (Mennta- og menningarmálaráðuneyti, 2012) er að finna víða skilgreiningu á sköpun. Þar segir: „Sköpun er að uppgötva, njóta, örva forvitni og áhuga, virkja ímyndunarafl og leika sér með mögu-leika.“ Í sköpunarferlinu verður til eitthvað sem hefur gildi fyrir barnið sjálft, næsta umhverfi og samfélagið (Menntastefna Reykjavíkurborgar, 2023). Ken Robinson (2009) skilgreindi sköpun sem margþætt ferli sem felur í sér margs konar færni og aðferðir sem eru ekki einungis bundnar við listir. Hann taldi að sköpun væri aðferð til að örva hugsun og vekja einstakling til meðvitundar um sjálfan sig og hvetja hann til að leita inn á við. Robinson lagði jafnframt áherslu á mikilvægi þess að leggja rækt við eflingu ímyndunarafls, sköpunar og nýsköpunar til að gera manninn hæfari til að takast á við áskoranir 21. aldar (Robinson, 2009). Leiklist og leikræn tjáning er ein hlið á leik enda byggjast aðferðir hennar á hlutverkaleik og fjölbreyttum kennsluháttum sem bygga síðan á sköpun. Í gegnum leiklist og leikræna tjáningu læra börn mikilvæga hluti í lífinu, svo sem samvinnu, hópastarf og ábyrgð (Smilansky, 1990). Að bregða sér í ólík hlutverk, til dæmis lækni eða lögregluþjóns eða að fara í hefðbundinn mömmuleik, er leikur sem hefur snertiflöt við leiklist. Barnið hermí eftir því sem það sér og prófar sig áfram í leiknum (Sæbø, 2010, 2023).

Markmið rannsóknarinnar var að varpa ljósi á mikilvægi leiklistar í leikskólastarfi. Skoðað var hvort hægt væri að efla félagsleg (og jákvæð) samskipti barna með aðferðum leiklistar í vettvangsnámi leikskólakennaranema. Tilgangur þess var að kanna hvort eða hvernig viðhorf leikskólakennaranema breyttust við fræðslu og framkvæmd verkefnisins á vettvangi.

Leikurinn

Leikur er órjúfanlegur þáttur bernskuára og þungamiðja leikskólastarfs. Leikur er sjálfsprottinn og börnum eðlislægur (Mennta- og menningarmálaráðuneyti, 2012), en honum er hægt að skipta í tvo flokka, kennslufræðilegan leik og frjálsan leik (Anna Magnea Hreinsdóttir, Ingibjörg Ósk Sigurðardóttir og Jóhanna Einarsdóttir, 2010; Sara Margrét Ólafsdóttir og Svava Björg Mörk, 2024). Þó eru skiptar skoðanir meðal fræðimanna um það hvort kalla eigi leikinn frjálsan. Að því er Bert van Oers (2014) segir getur leikur barna ekki verið alveg frjáls þar sem hann er alltaf háður þeim takmörkunum sem reglur leiksins setja. Af þeim sökum hafa Kristín Karlsdóttir og Sara M. Ólafsdóttir (2022) lýst leik sem sjálfsprottnum frekar en frjálsum. Munurinn á kennslu-

fræðilegum leik (e. *educational play*) og frjálsum eða sjálfsprottnum leik (e. *play*) er sá að í kennslufræðilegum leik eru námsmarkmið sett fram af hálfu kennarans en horft er á frjálsan leik sem sjálfsprottið og skapandi ferli þar sem áhugi barnsins er hafður að leiðarljósi (Bryndís Garðarsdóttir o.fl., 2013). Leikur er aðferð barna til að skilja og vinna úr eigin reynslu á skapandi hátt (Jóna Guðrún Jónsdóttir og Rannveig Björk Þorkelsdóttir, 2020) en sköpun er einn grunnþáttur menntunar.

Í aðalnámskrá leikskóla er lögð áhersla á að í leik geti börn unnið með hugmyndir sínar og öðlast nýjan skilning og nýja þekkingu. Í leik skapast vettvangur þar sem spurningar vakna og börn leysa vandamál sem upp koma á eigin forsendum. Í leik eflast vitrænir og skapandi þættir (Mennta- og menningarmálaráðuneyti, 2012). Leikur er nauðsynlegur fyrir vellíðan, þroska og nám barna og eðlileg leið fyrir börn til að læra (Lillemyr, 2020). Þá sýna rannsóknir með börnum að þau telja sig vera að leika sér þegar þau hafa stjórn á viðfangsefnum sínum, geta tekið sér hlutverk og ráða hvernig þau nýta þann efnivið sem þau hafa aðgang að (Sara M. Ólafsdóttir og Jóhanna Einarsdóttir, 2017). Rannsóknir hafa sýnt að leikur barna er leið til náms. Það getur hjálpað mörgum börnum að komast út úr skelinni og verða öruggari með sig, sem að sama skapi getur eflt félagsleg og jákvæð samskipti (Þorkelsdóttir og Jónsdóttir, 2022). Þegar þau verða hugfangin af einhverju geta þau komist í svokallað flæðisástand og einbeita sér þá að viðfangsefninu, sýna því áhuga og láta ekki trufla sig. Eins velur barnið athafnir og leikfélaga. Þungamiðja leiksins verður frekar samskipti við önnur börn en það getur haft áhrif á sjálfsmynd barnsins (Wood, 2014). Þess vegna er leikur mikilvægur þáttur í námsferlinu (Csikszentmihalyi, 1997; Leavers, 1994; Sara M. Ólafsdóttir og Jóhanna Einarsdóttir, 2017).

Leikheimur

Leikheimur (e. *playworld*) hvetur til sameiginlegrar þróunar fullorðinna og barna á hlutverkaleik í leik og leiklist. Í leikheimi er meginhlutverk fullorðinna að styðja við þróun leiks með börnum með virka þátttöku í leiknum. Þannig líta börn á hina fullorðnu sem samleikendur en ekki áhorfendur (Ferholt o.fl., 2023; Nilsson, 2009). Gunilla Lindqvist, sú sem skapaði *leikheiminn* eftir hugmynd Vygotskys, talar fyrir því að skilja leik sem félags- og menningarstarfsemi sem sé háð fagurfræðilegum, menningarlegum og félagslegum aðstæðum

(Ferholt o.fl., 2023). Lev Vygotsky taldi leik jafnframt gegna mikilvægu hlutverki í þroska barna. Hann hélt því fram að í leik skapaðist rými mögulegs þroska og að í leiknum hegðaði barnið sér eins og það væri eldra eða stærra en það raunverulega væri. Vygotsky taldi mikilvægt að fullorðnir og eldri börn styddu hina yngri í leik þeirra og lagði áherslu á að vitrænn þroski örvaðist í samskiptum við þroskaðri einstaklinga. Vygotsky skilgreindi gagnsemi leiks þannig að í honum fælist aukin vitræn færni og þaðan kæmi færni til að læra og hæfni til að greina ímyndun frá veruleika (Vygotsky, 1978; Bodrova og Leong, 2015). Leikheimur er í anda Vygotskys, þar sem börn og fullorðnir sameinast í að skapa ímyndaðan heim sem byggist á frásögn eða bókmenntum.

Leiklist og leikræn tjáning

Leiklist og leikræn tjáning getur verið mikilvægur hluti leiks. Þegar börn leika sér, eða taka þátt í hlutverkaleik, eru þau jafnframt að „leika“, það er að nota leiklist og leikræna tjáningu (Rannveig Björk Þorkelsdóttir, 2021). Að setja sig í hlutverk læknis eða lögregluþjóns eða að fara í hefðbundinn mömmuleik er hvort tveggja leikur og leiklist. Barnið hermir eftir því sem það sér og prófar sig áfram í leik. Mikilvægt er að hvetja börn til að láta reyna á ímyndunarafl sitt með því að skapa eigin leik þar sem þau glíma við ákveðin vandamál sem þau þurfa að finna lausn á, skapa og taka sjálfstæðar ákvarðanir. Skilningur eykst og nám á sér stað þegar barn bregður sér í ólík hlutverk, kannar og skoðar mikilvæga þætti í mannlegum samskiptum og tekur sjálfstæðar ákvarðanir í ferlinu (Sæbø, 2010, 2023; Rannveig Björk Þorkelsdóttir, 2016).

Michael Anderson (2012) heldur því fram að leiklist sé einstakt tæki til kennslu þar sem hún sameinar bæði líkamlega og andlega þekkingu og sköpun. Í gegnum leiklist þroski nemendur tilfinningar sínar fyrir tilstilli samkenndar og sjálfsstjórnar. Þeir efla sjálfstraust sitt og sköpunarkraft og þroski tjáningarhæfni, auk þess sem þeir styrki félagslega hæfni sína og samvinnu. Sérstæða leiklistar felast í því að unnið sé jöfnum höndum með vitsmuni, sköpun og líkamlegt atgervi. Þannig sé hún umbreytandi og geti styrkt samfélagslegan og tilfinningalegan þátt nemenda (Rannveig Björk Þorkelsdóttir, 2021). Börn hafa sérstaka þörf fyrir að tjá sig í hlutverkaleik og hafa einstakt lag á að breyta umhverfi sínu í þágu þess hlutverkaleiks sem þau eru í hverju sinni (Rannveig Björk Þorkelsdóttir, 2018). Þá sýna rannsóknir að börn sem taka þátt í leiklist nái betri námsárangri en börn sem ekki hafa tekið þátt í leiklist (Barry, 2010).

Aud Sæbø (2010, 2023) hefur rannsakað og skrifað um muninn á hlutverkaleik og leiklist. Að hennar mati er fleira sem sameinar leik og leiklist en skilur í sundur. Þar má nefna að herma eftir einhverju, að láta sem fyrirbæri sé eitt-hvað annað en það er, að látast og þróa og skapa nýja menningu (sjá mynd 1).

Hlutverkaleikur – leiklist (Sæbø)

Mynd 1. Hlutverkaleikur og leiklist (þýðing Rannveig Björk Þorkelsdóttir)

Bæði hlutverkaleikur og leiklist eru vissum eiginleikum gædd. Þessir eiginleikar eru meðal annars virkni og upplifun, persónuleg tenging við viðfangsefni sem er sett í merkingarbært samhengi og ekki síst samskipti við aðra meðan á leik og námi stendur. Hlutverkaleikur er mikið notaður í leiklist með börnum til að kenna þeim að setja sig í spor annarra og ímynda sér ólík sjónarhorn. Það fær nemendur til að opna sig og tjá sig frjálst á öruggum stað (Rannveig Björk Þorkelsdóttir og Ása Helga Ragnarsdóttir, 2020).

Í hlutverkaleik læra nemendur að hægt sé að túlka merkingu orða á annan hátt en bókstaflega:

Nemendur læra að takast á við ímyndaðar aðstæður, þjálfast í skipulagðri og markvissri samvinnu sem eflir félagsþroska. Þeir þjálfast í notkun talaðs máls, verða sjálfstæðari í vinnubrögðum og læra að

koma fram. Þegar börn taka þátt í leiklist leitast þau við að skilja og viðurkenna samhengi milli menningar og gilda. Þau læra að leita að dulinni meiningu og uppgötva mismunandi þætti lífsins. (Rannveig Björk Þorkelsdóttir, 2021, bls. 6)

Leiklist getur stutt nemendur í að tjá, móta og miðla hugmyndum sínum og tilfinningum þar sem áhersla er lögð á næmi skynjunar, til dæmis á hinu fagurfræðilega, úrvinnslu tilfinninga, eflingu ímyndunarafls og hæfni til tjáningar og samskipta. Þannig skerpist samfélagsvitund þeirra sem virkjar lýðræðislega þátttöku (Rannveig Björk Þorkelsdóttir, 2016). Hægt er að færa rök fyrir því að leiklist sé mikilvæg í námi barna því að þannig fái barn tækifæri til að efla sjálfsmynd sína og treysta á eigin getu í stað þess að fylgja öðrum einvörðungu. Brýnt er að efla ímyndunarafli barna og hvetja þau með því að gefa þeim svigrúm til að vera skapandi, glíma við vandamál, finna lausnir og taka sjálfstæðar ákvarðanir (Rannveig Björk Þorkelsdóttir, 2018). Fyrir ung börn á aldrinum 3–5 ára getur leiklistin hjálpað þeim með tungumálið þar sem hún hvetur þau til tjáningar (Victoria Brown, 2017).

Með leiklist og frásögn geta börn þróað sjálfstjáningu sína, byggt upp sjálfs-traust og þá færni sem þarf til að vinna með öðrum og auk þess eftl sköpunargáfu sína (Rannveig Björk Þorkelsdóttir, 2022; Victoria Brown, 2017). Þá hefur því einnig verið haldið fram að leiklist og frásagnarlist sé nauðsynleg fyrir heildræna menntun og vellíðan á tímum hnattvæðingar (van de Water, 2021).

Aðferðafræði

Markmið og tilgangur

Markmið rannsóknarinnar var annars vegar að varpa ljósi á mikilvægi leiklistar í leikskólastarfi og skoða hvort hægt væri að efla félagsleg og jákvæð samskipti leikskólakennara með aðferðum leiklistar og hins vegar að kanna hvort eða hvernig viðhorf leikskólakennaranema breyttist við fræðslu og framkvæmd verkefnis á vettvangi.

Rannsóknarspurningin var eftirfarandi: Hvernig telja leikskólakennaranemar að aðferðir leiklistar geti haft áhrif á nám leikskólakennara? Unnið var með þrjár undirspurningar: 1) Hvaða áhrif hafa aðferðir leiklistar og leikrænnar tjáningar á málþroska og félagshæfni barna? 2) Hvaða áhrif hafa aðferðir leiklistar og leikrænnar tjáningar í námi leikskólakennara fyrir tilstilli hlutverkaleiks

á virkni og upplifun leikskólabarna? 3) Hvernig er hægt að efla samvinnu og jákvæð samskipti með aðferðum leiklistar í námi leikskólabarna? Rannsóknin var hluti af rannsóknarverkefni sem nefnist List augnabliksins: Börn og leikhús, gildi leiklistar í skólastarfi. Markmiðið með heildarverkefninu var að efla listfræðslu og listkennslu í skólakerfinu og stuðla að rannsóknum á sviði menningar og lista. Bæði meginðlegum og eigindlegum aðferðum var beitt við gagnasöfnun.

Þátttakendur og framkvæmd

Notast var við blandaða aðferðafræði (e. *mixed methods*) þar sem meginðleg og eigindleg gagnasöfnun fór fram með stuttu millibili. Spurningakönnun var lögð fyrir nemendur í leikskólakennarafræðum á fyrsta ári og var hún lögð fyrir í fyrstu staðlotu í einu námskeiði brautarinnar. Kennaranemar veittu rannsakendum góðfúslegt leyfi til að kynna rannsóknina í kennslustund og fengu í kjölfarið senda netslóð þar sem þeir gátu svarað könnun. Enginn af þeim 31 nemanda sem tók þátt í rannsókninni í þessari fyrstu staðlotu hafði notað aðferðir leiklistar í námi sínu áður. Önnur spurningakönnun var lögð fyrir í annarri staðlotu námskeiðsins. Þá höfðu kennaranemar fengið kennslu í aðferðum leiklistar og notað þær í vettvangsnámi. Þeirri könnun svöruðu 22 nemendur. Þriðja nálgunin var viðtalsaðferð. Þátttakendum var boðið að koma í viðtal eftir aðra staðlotu námskeiðsins sem fimmtán nemendur þáðu. Rannsóknarsnið er því eftirfarandi: 1) viðhorf og reynsla þátttakenda könnuð fyrir vettvangsnám, 2) inngrip, það er fræðsla og framkvæmd verkefnis í vettvangsnámi og 3) viðhorf þátttakenda eftir vettvangsnámið. Eins og áður kom fram var í fyrstu staðlotunni send út spurningakönnun með nokkrum spurningum um þekkingu kennaranema á aðferðum leiklistar og leikrænnar tjáningar í námi leikskólabarna. Þessi könnun var lögð fyrir nemendur áður en vettvangsnám þeirra hófst. Í annarri staðlotu var önnur spurningakönnun lögð fyrir nemendur *eftir* að vettvangsnámi lauk. Þar var spurt hvort og hvernig aðferðir leiklistar og leikrænnar tjáningar gætu haft áhrif á málþroska og félags- og tilfinningaþroska og hvaða áhrif hlutverkaleikur hefði á virkni og upplifun leikskólabarna. Í framhaldi voru tekin viðtöl við kennaranema sem þess óskuðu.

Notast var við bæði opnar og lokaðar spurningar í viðtölunum og gafst þátttakendum kostur á að segja álit sitt þegar þeir brugðust við opnum spurn-

ingum. Annars vegar voru lagðar fyrir lokaðar spurningar sem gáfu svaranda val milli margvíslegra fyrirfram ákveðinna svarmöguleika og tryggðu því nákvæmar niðurstöður þar sem svörin voru stöðluð og skýr. Lokaðar spurningar (e. *close-ended questions*) falla í flokk meginlegra rannsókna. Hins vegar voru lagðar fyrir opnar spurningar þar sem rannsakandi gat séð svör sem veitt voru af sjálfsdádóm. Það kom í veg fyrir þá hlutdrægni sem skapast getur þegar rannsakandi stingur upp á svörum (Reja o.fl., 2003). Opnar spurningar falla í flokk eigindlegra rannsókna (Medelyan, e.d.).

Markmið með margþrófunarsniði (e. *triangulation*) er að fá heildstæðari og ríkulegri gögn og þannig skýrari sýn á viðfangsefnið en annars myndi fást þegar einungis einni aðferð er beitt (Creswell, 2013). Spurningakönnun var hönnuð af rannsakendum og lögð fyrir nemendur í einu námskeiði í leikskólakennarafræði sem annar rannsakandinn kenndi í. Þar sem rannsóknin er hluti af stærri rannsókn hafði spurningakönnun verið forþrófuð og aðlöguð. Þátttaka var frjálss og gáfu þátttakendur samþykki sitt með því að svara könnun. Ekki er hægt að rekja svör til neins þar sem vefslóð var þannig úr garði gerð að hægt var að tryggja persónuleynd og trúnað. Þar sem um var að ræða bæði meginlega og eigindlega rannsóknaraðferð voru gögn lesin yfir, kóðuð og greind í þemu í seinni hluta rannsóknar (Braun og Clarke, 2013). Rannsakendur draga ályktanir sínar af þeim gögnum og þemum sem sett eru fram í niðurstöðum (Lichtman, 2013; Kelly, 2018). Réttmæti þessarar rannsóknar byggist á því að nemendur taki sjálfir þátt og geti hætt eða ákveðið að svara ekki spurningakönnunum. Þrjátíu og einn nemandi svaraði spurningakönnun fyrir vettvangsnám og tuttugu og tveir þeim síðari eftir vettvangsnám. Fimmtán nemendur tóku þátt í viðtölum eftir vettvangsnám og var þátttaka valkvæð. Við greiningu gagna eftir vettvangsnám komu fram tvö þemu: 1) félagsleg og jákvæð samskipti og 2) mat leikskólakennarnema á virkni og upplifun leikskólabarna í hlutverkaleik.

Niðurstöður

Hér verður gerð grein fyrir niðurstöðunum sem verða kynntar í þremur hlutum. Fyrst verður sagt frá 1) niðurstöðu forkönnunar um viðhorf og reynslu leikskólakennaranema fyrir vettvangsnám. Síðan verður fjallað um 2) inngrip, það er fræðslu og framkvæmd verkefni í vettvangsnámi. Að lokum verður

rætt um 3) viðhorf leikskólakennaranema eftir vettvangsnám, bæði með spurningakönnun og viðtölum.

Forkönnun um viðhorf og reynsla þátttakenda könnuð fyrir vettvangsnám

Niðurstöður forkönnunar, um viðhorf og reynslu leikskólakennaranema fyrir vettvangsnámið, þar sem athugað var hvort þátttakendur þekktu og hefðu notað aðferðir leiklistar í námi leikskólabarna, leiddi í ljós að tæp 75% þátttakenda könnuðust við eða höfðu notað einhverjar af aðferðum leiklistar bæði í tengslum við námið og í starfi sínu í leikskóla. Eins voru þátttakendur beðnir um að gefa ítarlegra svar um það hvernig þeir hefðu nýtt sér aðferðir leiklistar og leikrænnar tjáningar í námi leikskólabarna ef þeir svöruðu játandi. Flest svör voru á þá leið að þátttakendur hefðu notað aðferðir leiklistar í hreyfileikjum, sögustundum og hlutverkaleik.

Pegar þátttakendur voru spurðir að því hvernig þeir sæju fyrir sér að hægt væri að nýta aðferðir leiklistar í námi leikskólabarna voru svör nokkuð fjölbreyttari. Einn sá fyrir sér „að hægt væri að nota leiklist til að vinna með virkni og hlustun, einbeitingu, samvinnu og athygli“. Annar taldi að hægt væri að nýta þessar aðferðir til að hjálpa börnum að koma út úr skelinni með því að búa til skemmtilega leiki og verkefni. Eins töldu þátttakendur að gott væri að vinna með barnahópin í heild sinni og að fyrir tilstilli leiklistar ykist líkamleg virkni auk þess sem sjálfstraust eflist. Einn þeirra orðaði það svo: „Ég held að leiklist hjálpaði börnum sem eru feimin.“

Jafnframt töldu þátttakendur að leiklist gæti hjálpað börnum að fylgja fyrirmælum og að halda athygli þar sem hún reyndi á samvinnu og yki gleði: „Ég sé endalausa möguleika með eldri börnum eins og að fara í leiki með börnunum til að virkja hlustun og samvinnu.“ Þá gerði leikræn tjáning starfið mun líflegra og börn náðu betri tengingu við innlögn námsins, sagði annar. Það var nokkuð ljóst á svörum þátttakenda að þeir töldu að hægt væri að nýta sér aðferðir leiklistar og leikrænnar tjáningar í flestöllum athöfnum dagsins í námi leikskólabarna.

Inngrip: fræðsla og framkvæmd verkefnis í vettvangsnámi

Eftir forkönnuna, um viðhorf og reynslu leikskólakennaranema fyrir vettvangsnámið, og fyrir hið eiginlega vettvangsnám fengu nemendur kennslu í aðferðum leiklistar sem þeir notuðu í vettvangsnámi með því að vinna heild-

stæð kennsluverkefni út frá sögunni um hvíta björninn og litla maurinn eftir Jose Federico Barcelona í þýðingu Ólafs Páls Jónssonar þar sem aðferðir leiklistar voru notaðar (sjá myndir 2 og 3).

Hvíti björninn og litli maurinn

Eftir José Federico Barcelona (þýðing: Ólafur Páll Jónsson)

Heildstætt kennsluverkefni fyrir leikskóla þar sem lögð er áhersla á kennsluaðferðir leiklistar

eftir Rannveigu Björk Þorkelsdóttur og Jónu Guðrún Jónsdóttur

Kennari byrjar á því að segja bekknum frá því að nú eigi þau að fara að leika og að búa til hljóð. Þau þurfa að hlusta vel á söguna sem kennarinn segir þeim og er gott að kenna þeim hvað felst í t.d. kyrrmynd, látbragði, spuna og frásögn.

Kyrrmynd: Nemendur eiga að standa kyrrir í stellingu sem þeir búa til sjálfir. Eins og myndastyttur. (Hér er upplagt að fara í 1, 2, 3, 4, 5 Dimmalimm).

Látbragð: Nemendur túlka hlutverkið sitt með hreyfingum án orða. (t.d. fljúga um loftið eins og fugl).

Spuni: Hlutverkaleikur. Nemendur fá hlutverk og eiga að búa til atburðarás í kringum hlutverkin sem þeir fá. (Þú ert pabbi minn og biður mig um að fara að sofa. Ég er óþekk(ur) og segi nei. Hvað gerist?).

Mynd 2: Sýnishorn af kennsluverkefni um Hvíta björninn og litla maurinn

Kennari: (frásögn úr bókinni)

Einu sinni var hvítur, hvítur, hvítur björn sem átti heima í helli. Svörtum, svörtum, svörtum helli. Þegar veturinn færðist yfir varð mjöðög kalt uppi á fjöllumum. Það rigndi ...

og það snjóaði ...

Umræður og látbragð:

Kennari: Hvað gerir maður þegar manni er kalt? En mjög kalt? En þegar það fór að snjóa? En rigna?

Kennari segir nemendum að nú eigi þeir að leika það þegar einhverjum er mjög kalt. Fyrst án orða og svo með hljóðum (glamra tennurnar?). Svo mjög kalt og svo þegar það fer að rigna.

Kennari: (frásögn úr bókinni)

... og hvíti, hvíti, hvíti björninn fór inn í hellinn svarta, svarta, svarta ...

til að sofa allan veturinn.

Umræður og látbragð:

Kennari: Af hverju þarf björninn að sofa allan veturinn? Þurfið þið að gera það? Af hverju þarf maður að sofa? Hvað gerist þegar þið farið að sofa? Hvað gerist í líkamanum ykkar?

Kennari segir nemendum að nú eigi þeir að leika það þegar þeir eru að fara að sofa.

Mynd 3: Sýnishorn af kennsluáðferðum leiklistar

Viðhorf þátttakenda eftir vettvangsnám

Í þriðja hluta rannsóknarinnar höfðu nemendur fengið kennslu í aðferðum leiklistar og leikrænnar tjáningar og notað þær í vettvangsnámi sínu. Svör í þessum hluta rannsóknarinnar byggðust meðal annars á þeirri reynslu og á

viðtölum. Við greiningu gagna komu fram tvö þemu: 1) félagsleg og jákvæð samskipti og 2) mat leikskólakennaranema á virkni leikskólabarna í hlutverkaleik.

Félagsleg og jákvæð samskipti

Fyrir þemað tengdist félagslegum og jákvæðum samskiptum leikskólabarna. Athygli vakti að allir þeir sem svöruðu töldu að hægt væri að efla málþroska og félagshæfni barna með aðferðum leiklistar og leikrænnar tjáningar. Til að skýra þemað betur hafa niðurstöðurnar verið flokkaðar í þrjá flokka. Þeir eru: samvinna og framkoma, félagsþroski og svo fróðleikur, þekking og hreyfing.

Samvinna og framkoma

Í svörum við opnum spurningum kom fram að með því að iðka leiklist æfðu börn sig í framkomu, settu sig í spor annarra og upplifðu tilfinningar sem efla tilfinningagreind: „Leiklistin þjappar fólki saman til að geta fíflast aðeins.“ Einn þátttakandi taldi mikilvægt að börn fengju að fara í hlutverka-leiki og æfingar þar sem þau þyrftu að vinna saman. Með því að nýta aðferðir leiklistar með börnum væri vel hægt að efla samvinnu leikskólabarna:

Börnin vinna saman í leikjum og verkefnum sem eykur samvinnu og um leið fara börnin að taka tillit til samnemenda. Þau styðja hvert annað í leik sínum, herma eftir hvert öðru og aðstoða jafnvel til að skilja hvert annað betur.

Einnig kom fram að þátttakendur töldu jákvætt að börn fengju að gera eitt-hvað sem þau væru ekki vön að gera og að barn væri ekki dæmt fyrir hlutverk sitt: „Leiklistin býður upp á fjölbreytni. Þau prófa nýja hluti. Þannig eflist sjálfstraust þeirra og framkoma, þau fá að kynnst því hvernig það er að koma fram og læra hvað þau geta gert sem er jafnvel meira en þau héldu að þau gætu.“ Eins töldu margir að leiklist yki samvinnu og efldi félagsfærni barna. Þau náðu að vinna saman og setja sig í spor annarra:

Mín reynsla í gegnum nám og yfirfærslu í starfið á aðferðum leiklistar er að mikill grunnur er í samvinnu milli barnanna. Þau vinna mikið saman, til dæmis í kyrrmyndum [þar sem nemendur standa kyrrir í stellingu sem þeir búa til sjálfir eins og myndastyttur], til að búa til heildstæða mynd, þau setja sig í spor annarra og læra á hvert

annað í samvinnu við hvert annað. (Svar fengið úr spurningakönnun.)

Þá töldu þátttakendur að leiklist yki líkur á að börn myndu betur það sem gert væri þar sem þau fengju að gera hluti og tengdu þannig saman fróðleik og hreyfingu. Sem dæmi má nefna nemanda sem taldi að með aðferðum leiklistar fengju börnin hugrekki og þor til að framkvæma eitthvað fyrir framan aðra.

Félagsþroski

Nokkrir þátttakendur lögðu áherslu á að í leiklist gæfist öllum færi á að taka þátt og einnig að börn kæmu frekar út úr skelinni, það er fengju meira sjálfs-traust. Einn þátttakandi komst svo að orði: „Börnin fá meira sjálfstraust og jafnvel dýpri skilning á sögunni sem verið er að vinna með. Þá töldu þátttakendur að börnin þjálfuðust í að fara eftir fyrirmælum og mögulega finna lausnir á því hvernig hægt væri að leysa ýmis verkefni. Eins nefndi einn þátttakandi að með því að fá börnin til að vinna saman væri stefnt að sameiginlegri útkomu verkefnis.

Fróðleikur, þekking og hreyfing

Þá nefndu nokkrir þátttakendur að aðferðir leiklistar væru oft stór hluti af þátttöku leikskólabarna þar sem notast væri við aðferðir hennar í samveru- og lestrarstundum og í hópastarfi til að vekja áhuga á námi barna. Þannig gætu börn unnið að sameiginlegu markmiði í leik og samvinnu. Þá töldu margir þátttakendur að fyrir tilstilli leiklistar yrði nám barna skemmtilegra og fjölbreyttara og þannig uppgötvuðu þau að unnt væri að læra á margvíslegan hátt:

Ég tel að aðferðirnar hafi marga kosti en þær eru yfirleitt „skemmtilegri“ fyrir börn heldur en að sitja og hlusta á kennara. Þau fá fleiri tækifæri til að taka þátt og nota ímyndunaraflið. Þau æfa sig í að fara eftir fyrirmælum og mögulega finna lausnir á hvernig hægt er að leysa ýmis verkefni. (Svar fengið úr spurningakönnun.)

Þátttakendur töldu að leiklist gæti ýtt undir sköpun og hreyfingu barna og að börnum fyndist gaman að vera með og væru því yfirleitt virk þegar unnið er með aðferðum leiklistar.

Mat leikskólakennarnemanna á virkni og upplifun leikskólabarna í hlutverkaleik

Seinna þemað sem kom fram í rannsókninni sneri að mati leikskólakennaranema á virkni og upplifun leikskólabarna í hlutverkaleik. Þegar spurt var hvort þátttakendur teldu að hlutverkaleikur hefði haft áhrif á virkni og upplifun leikskólabarna svöruðu tæp 70% nemenda játandi. Í gögnum, bæði í könnun og viðtölum, kom fram að hlutverkaleikur gæti verið börnum hvatning til að setja sig í spor annarra og túlka það sem þau upplifðu á nýjan hátt og reyna þannig að skilja og tengja við upplifun og tilfinningar annarra: „Þau þjálfast í samvinnu og framkomu og verða félagslega sterkari.“

Eins kom fram að það gerði börnum kleift að þekkja tilfinningar annarra að blanda saman aðferðum leiklistar og hlutverkaleiks. Þau fengu tækifæri til að setja sig í spor annarra og sjá þannig hvernig vinum þeirra liði.

Einn þátttakandi sagði þetta:

[Mér finnst] mjög mikilvægt að vera með fastar stundir þar sem börnin fá að njóta sín í leiklist og leikrænni tjáningu. Við sjáum það líka í okkar starfi að börnin eru að njóta sín vel í hlutverkaleik þar sem föt, símar og fleira er til staðar og þar eru börnin að tjá sig vel, það hefur áhrif á sjálfstraust þeirra og þekkingu.

Börn fengu tækifæri til að upplifa sig sem þátttakendur í félagahópi, „sérstaklega börn sem eru gjörn á að „týnast“ og fljóta bara með án þess að taka þátt í neinu“.

Eins kom fram að hlutverkaleikur hvetur börn til að setja sig í spor annarra og túlka það sem þau upplifa á nýjan hátt og reyna að skilja og tengja við upplifanir og tilfinningar annarra: „Börnin æfast í að taka þátt og koma fram.“ Gögnin sýndu einnig að í hlutverkaleik öðlast börnin aukið sjálfsstraust og þekkingu sem hefur áhrif á virkni þeirra og upplifun í leikskólanum: „Það er ótrúlegt hversu mikið börn læra í gegnum hlutverkaleik, þar eru þau að vinna með reynslu sína og prófa sig áfram. Þar eru þau líka að efla félagshæfni og samvinnu og þurfa oft að leysa úr ýmsum ágreiningi.“ Þá kom fram að leiklist hafi jákvæð áhrif á tengsl barna hvert við annað, jafnframt því sem þau efla virkni sína með því að iðka leiklist. Því er nokkuð ljóst að það er gott fyrir öll börn að taka þátt í hlutverkaleik þar sem þau fá tækifæri til að fara út fyrir þægindarammann og tjá sig með því að herma

eftir raunveruleikanum. Þannig læra þau að leita að hinu óvænta og uppgötva mismunandi þætti lífsins.

Umræða

Hér hefur verið fjallað um mikilvægi leiklistar í leikskólastarfi og viðhorf leikskólakennaranema til þess að nota aðferðir leiklistar í kennslu. Í gögnum kom fram að þátttakendur töldu að félagsleg og jákvæð samskipti barna eflust fyrir tilstilli leiklistar. Börn læra að setja sig í spor annarra og vinna að sameiginlegri niðurstöðu sem getur eflt samvinnu og félagsfærni. Þegar leiklist eða leikræn tjáning er hluti af degi leikskólabarna, þar sem notast er við aðferðirnar í samveru- og lestrarstundum og í hópastarfi, þá styðja börn hvert við annað í leik sínum, skoða hvert annað, herma hvert eftir öðru eða aðstoða jafnvel hvert annað við að skilja aðra leikfélaga betur (Rannveig Björk Þorkelsdóttir, 2020). Þá töldu leikskólakennaranemarnir að félagsfærni barna ykist um leið og þau efldu málþroska sinn; þau yrðu hugrakkari. Það er í anda bæði Wanerman (2010) og Sæbø (2023) sem segja að iðkun leiklistar efli málþroska barna, þau verði hæfari í félagsfærni auk þess sem tilfinninga- og vitsmunaprófski þeirra aukist. Eins töldu leikskólakennaranemarnir að þegar aðferðir leiklistar eru notaðar fái börn oft að gera eitthvað sem þau eru ekki vön að gera. Það getur hjálpað mörgum börnum að komast út úr skelinni og verða öruggari með sig, sem að sama skapi efli gjarnan félagsleg og jákvæð samskipti (Thorkelsdóttir og Jónsdóttir, 2022). Börn geta þannig öðlast meira sjálfstraust og aukið skilning sinn á þeim verkefnum sem unnið er að í leik og leiklist. Rannsóknir hafa sýnt fram á að þátttaka barna í leik sé leið til náms. Þegar þau verða hugfangin af einhverju geta þau komist í flæðiástand og einbeitt sér að viðfangsefni sínu. Þess vegna er leikur afar mikilvægur þáttur í námsferlinu sem á sér stað í leikskólum (Csikszentmihalyi, 1997; Leavers, 1994; Sara M. Ólafsdóttir og Jóhanna Einarsdóttir, 2017). Það er í anda Vygotskys (1978) sem hélt því fram að leikur skapaði rými fyrir mögulegan þroska; að í leik hegðaði barn sér eins og það væri eldra. Börn geta hjálpast að í leik og átt í samvinnu. Hinn reynslumeiri styður við þann sem hefur minni reynslu. Þegar markmiðið er að öðlast sameiginlegan skilning á ákveðnu efni eða verkefni næst bestur árangur með samvinnu. Þar gegna tungumál og samskipti lykilhlutverki (Vygotsky, 1978; Bodrova og Leong, 2015). Þannig getur

leiklistin hjálpað ungum börnum með tungumálið þar sem hún hvetur þau til tjáningar og getur þannig hjálpað þeim að komast frá því að nota orðlausa tjáningu yfir í virka tjáningu (Brown, 2017). Bæði hlutverkaleikur og leiklist fela í sér þessa eiginleika sem eru meðal annars virkni og upplifun auk persónulegrar tengingar við viðfangsefnið sem er sett í merkingarbært samhengi. Samskipti við aðra meðan á leik eða hlutverkaleik stendur skipa einnig veigamikinn sess.

Samantekt og lokaorð

Markmiðið með þessum kafla var að beina sjónum að hlutverki leiklistar í leikskólastarfi. Fyrst voru könnuð viðhorf og reynsla leikskólakennaranema til leiklistar með forkönnun fyrir vettvangsnám. Síðan var fjallað um inngríp, það er fræðslu og framkvæmd verkefnis í vettvangsnáminu sjálfu og að lokum var viðhorf leikskólakennaranema eftir inngríp, eftir vettvangsnám skoðað. Í rannsókninni var athugað hvort hægt væri að efla félagsleg og jákvæð samskipti leikskólabarna með aðferðum leiklistar. Þar var gengið út frá tveimur þeimur: 1) félagslegum og jákvæðum samskiptum og 2) upplifun leikskólakennaranema á virkni og upplifun leikskólabarna í leiklist og hlutverkaleik. Niðurstöður sýndu að kennaranemar töldu að börn gætu tjáð sig og mótað og miðlað hugmyndum sínum í leiklist sem eflði sjálfstraust þeirra og sköpunarkraft. Þessar niðurstöður renna enn traustari stoðum undir gildi hlutverkaleiks, leiklistar og leikrænnar tjáningar. Í ljósi framangreinds er því óhætt að segja að nám eigi sér stað í gegnum leik og að nemendur geti aukið þekkingu sína og færni með aðferðum leiklistar. Robinson (2009) hélt því fram að kennsluaðferðir lista, þar á meðal leiklistar, væru lítt notaðar í kennslu vegna þess að kennarar þekktu ekki þessar aðferðir. Á vorum dögum væru kennarar fastir í þeim kennsluaðferðum sem kennarar hefðu notað í æsku þeirra og því væru fyrirmyndir þeirra of sterkar. Þeir kennarar sem nota aðferðir leiklistar átta sig fljótt á því að nemendur ættu ekki að sitja kyrrir og þegja heldur þroska tilfinningar sínar með samkennd og sjálfsstjórn. Nemendur efla sjálfstraust sitt og sköpunarkraft og þroska tjáningu sína auk þess sem þeir styrkja félagslega hæfni sína og samvinnu (Robinson, 2009).

Skilningur eykst og nám á sér stað þegar barn bregður sér í ólík hlutverk, kannar og skoðar mikilvæga þætti í mannlegum samskiptum og tekur

sjálfstæðar ákvarðanir í ferlinu (Rannveig Björk Þorkelsdóttir, 2016). Sérstaða leiklistar felst meðal annars í því að þeir sem hana iðka vinna jöfnum höndum með vitsmuni, sköpun og líkamlegt atgervi. Þannig er hún umbreytandi og getur styrkt samfélagslegan og tilfinningalegan þroska barna (Rannveig Björk Þorkelsdóttir, 2016). Anderson (2012) heldur því fram að leiklist sé einstakt tæki til að nota í kennslu þar sem hún sameinar líkamlega og andlega þekkingu og sköpun. Við teljum að nám fyrir tilstilli leiklistar sé nauðsynlegt fyrir heildræna menntun svo að stuðla megi að velferð og vellíðan barna í öllu skólastarfi.

Til umræðu

- Hvernig má gefa leikrænni tjáningu og leiklist aukið rými í daglegu starfi leikskóla?
- Hvernig má gefa hlutverkaleik aukið rými í daglegu starfi leikskóla?

Heimildaskrá

- Anderson, M. (2012). *Masterclass in drama education: Transforming teaching and learning*. Continuum.
- Anna Magnea Hreinsdóttir, Ingibjörg Ósk Sigurðardóttir og Jóhanna Einarsdóttir. (2010). Leikur – ritmál – tjáning: Starfendarannsókn um aukið samstarf leikskóla og grunnskóla. *Netla: Vefritarar um uppeldi og menntun*. <https://netla.hi.is/ser-rit/2010/menntakvika2010/alm/003.pdf>
- Avgitidou, S. (2017). *Eecera sig “Rethinking play” position paper*. https://www.researchgate.net/publication/312913522_EECERA_SIG_RETHINKING_PLAY_POSITION_PAPER
- Barry, N. H. (2010). *Oklahoma AC schools: What the research tells us 2002–2007: Vol. 3, quantitative measures*. Oklahoma AC Schools, University of Central Oklahoma.
- Bodrova, E. og Leong, D. J. (2015). Vygotskian and post-Vygotskian views on children’s play. *American Journal of Play*, 7(3), 371–388.
- Braun, V. og Clarke, V. (2013). *Successful qualitative research: A practical guide for beginners*. Sage.
- Brown, V. (2017). Drama as a valuable learning medium in early childhood. *Arts Education Policy Review*, 118(3), 164–171. <https://doi.org/10.1080/10632913.2016.1244780>
- Bryndís Garðarsdóttir, Guðbjörg Pálsdóttir og Hrafnhildur Eiðsdóttir. (2013). Þróun hugmynda kennara um stærðfræðinám og leik. Í Jóhanna Einarsdóttir og

- Bryndís Garðarsdóttir (ritstjórar), *Á sömu leið: Tengsl leikskóla og grunnskóla* (bls. 37–64). Háskólaútgáfan og RannUng.
- Close ended questions. (e.d.). *Question Pro*. <https://www.questionpro.com/close-ended-questions.html>
- Creswell, J. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. Sage.
- Csikszentmihalyi, M. (1997). *Finding flow: The psychology of engagement with everyday life*. Basic Books.
- European Early Childhood Education Research Association. <https://www.eecera.org>
- Ferholt, B., Rainio, A. P. og Lecusay, R. Play pedagogy and playworlds. Í R. E. Tremblay, M. Boivin og R. De Peters RDe (ritstjórar), *Encyclopedia on early childhood development* [online]. <https://www.child-encyclopedia.com/play/according-experts/play-pedagogy-and-playworlds>
- Jóna Guðrún Jónsdóttir og Rannveig Björk Þorkelsdóttir. (2020). *Leikjabókin: Leikir í listinni*. Höfundar.
- Kelly, M. (2018). Research questions and proposals. Í C. Seale (ritstjóri), *Researching Society and Culture* (bls. 79–99). Sage.
- Kristín Karlsdóttir og Sara Margrét Ólafsdóttir. (2022). Gildi leiks í námi leikskólabarna. Í Jóhanna Einarsdóttir (ritstjóri), *Leikandinn: Greinar um menntun ungra barna* (bls. 189–213). Háskólaútgáfan og RannUng.
- Leavers, F. (1994). The innovative project Experiential education and the definition of quality in education. Í F. Lavers (ritstjóri), *Defining and assessing quality in early childhood education* (bls. 159–172). Leuven University Press.
- Lichtman, M. (2013). *Qualitative research for the social sciences*. SAGE.
- Lillemyr, O. F. (2020). *Taking play seriously: A challenge of learning* (2. útgáfa). Information Age Publishing.
- Nilsson, M. E. (2009). Creative pedagogy of play: The work of Gunilla Lindqvist. *Mind, Culture, and Activity*, 17(1), 14–22. DOI: 10.1080/10749030903342238
- Mennta- og menningarmálaráðuneyti. (2012). *Aðalnámskrá leikskóla 2011*. https://www.stjornarradid.is/media/menntamalaraduneyti-media/media/ritogskyrslur/adalskr_leiksk_2012.pdf
- Menntastefna Reykjavíkurborgar. (2023). <https://reykjavik.is/menntastefna-til-2030-latun-draumana-raetast>
- Medelyan, A. (e.d.). *Open-ended questions: How to code & analyze. Insights*. <https://getthematic.com/insights/code-open-ended-questions-in-surveys-to-get-deep-insights/>
- Paatsch, L., Siobhan, C., Green, A og Stagnitti, K. (2024). *Learning through play in primary school*. Routledge.
- Rannveig Björk Þorkelsdóttir (2016). *Understanding drama teaching in compulsory education in Iceland: A micro-ethnographic study of the practice of two drama teachers* [doktorsritgerð]. NTNU: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.

- Rannveig Björk Þorkelsdóttir. (2018). Margbrotið hlutverk leiklistarkennarans í kennslu leiklistar í tengslum við innleiðingu á leiklist. *Netla: vef tímarit um uppeldi og menntun*. https://netla.hi.is/serrit/2018/bokmenntir_listir_menntun/07.pdf
- Rannveig Björk Þorkelsdóttir og Ása Helga Ragnarsdóttir. (2020). Learning language through drama. Í Ása Helga Ragnarsdóttir og Hákon Sæberg Björnsson (ritstjórar), *Drama in education: Exploring key research concepts and effective strategies* (bls. 5–21). Routledge.
- Rannveig Björk Þorkelsdóttir. (2021). *Leikið með listina*. Höfundur.
- Rannveig Björk Þorkelsdóttir. (2022). ‘In drama you can be anything ...’: Student perspectives on drama teaching and school performance in Icelandic compulsory education. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, 28(2), 176–194. DOI: 10.1080/13569783.2022.2116976
- Reja, U., Manfreda, K. L., Hlebec, V. og Vehovar, V. (2003). Open-ended vs. close-ended questions in web questionnaires. *Developments in applied statistics*, 19(1), 159–177.
- Robinson, K. (2009). *The element*. Penguin Books.
- Sara M. Ólafsdóttir og Jóhanna Einarsdóttir. (2017). „Þeir vilja ekki leika, bara tala saman“: Sýn barna á hlutverk fullorðinna í leik. *Netla: Vef tímarit um uppeldi og menntun*. https://netla.hi.is/serrit/2017/innsyn_leikskolastarf/002.pdf
- Sara Margrét Ólafsdóttir og Svava Björg Mörk. (2024). *Handbók um leik barna í leikskólum*. Menntamálastofnun.
- Smilansky, S. (1990). *Facilitating play: A medium for promoting cognitive, socio-emotional and academic development in young children*. Psychosocial & Educational Publications.
- Sæbø, A. B. (2010). *Drama i barnehagen* (3. útgáfa). Universitetsforlaget.
- Sæbø, A. B. (2023). *Tverrfaglige lekeprosjekt begyinneropplæringen*. Universitetsforlaget.
- Thorkelsdóttir, R. B. og Jónsdóttir, J. G. (2022). Performative inquiry. Í C. Morel, P. Mairess, R. B. Thorkelsdóttir og J. G. Jónsdóttir (ritstjórar), *Performance and Performativity* (bls. 43–63). Aalborg Universitetsforlag. Research in Higher Education Practices.
- Van de Water, M. (2021). *Drama in education: Why drama is necessary*. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20219802009>
- van Oers, B. (2014). Cultural-historical perspectives on play. Í E. Brooker, M. Blaise og S. Edwards (ritstjórar), *SAGE handbook of play and learning in early childhood* (bls. 55–66). Sage.
- Vygotsky, L. (1978). *Mind in society*. Harvard University Press.
- Wanerman, T. (2010). Using story drama with young preschoolers. *YC Young Children*, 65(2), 20–28.
- Wood, E. (2014). *Play, learning and the early childhood curriculum*. Sage.

ÁGRIP

Frá unga aldri nota börn ímyndunarleik til að rannsaka, skipuleggja og öðlast skilning á sjálfum sér og umhverfi sínu. Sjálfsprottinn leikur, til dæmis hlutverkaleikur, er börnum eðlilegur. Í honum takast þau á við vandamál, læra að setja sig í spor annarra við ákveðnar aðstæður og gera viðhorf og hegðun annarra að sínum. Samkvæmt þessu má álykta að ung börn ættu að geta eflst á einhvern hátt með því að taka virkan þátt í leiklist í skólastarfi. Markmið rannsóknarinnar sem fjallað er um í greininni var að varpa ljósi á mikilvægi leiklistar í leikskólastarfi. Skoðað var hvort hægt væri að efla félagsleg (og jákvæð) samskipti barna með aðferðum leiklistar í vettvangsnámi leikskólakennaranema. Tilgangur þess var að kanna hvort eða hvernig viðhorf leikskólakennaranema breyttust við fræðslu og framkvæmd verkefnisins á vettvangi. Þátttakendur í þessari rannsókn voru 31 kennaranemi í vettvangsnámi í leikskólakennarafræði við Háskóla Íslands og var gagna aflað með spurningakönnunum og viðtölum. Niðurstöður gefa til kynna að kennaranemar telja leikskólabörn verða betri í að tjá, móta og miðla hugmyndum og tilfinningum þegar aðferðum leiklistar er beitt og áhersla lögð á næmi skynjunar. Þetta á við um fagurfræðilega skynjun, úrvinnslu tilfinninga, eflingu ímyndunarafis og hæfni til tjáningar og samskipta. Þegar börn taka þátt í leiklist meðtaka þau upplýsingar um ímyndaðar aðstæður og verða með þeim hætti virkir gerendur í leiknum. Þau eru ekki lengur „þau sjálf“ í tilteknum aðstæðum heldur hafa sett sig í spor annarra.

ABSTRACT

From a young age, children use imaginative play to explore, organise, and gain an understanding of themselves and their environment. Spontaneous play, e.g. role play, is normal for children. It is a way for them to deal with problems, learn to put themselves in other people's shoes in certain situations, and to adopt the attitudes and behaviour of others. According to this, young children should be able to improve in some way by actively participating in drama in their school activities. The study aimed to shed light on the importance of drama in preschool activities. It was examined whether including drama teaching methods in the field studies of students training to become preschool teachers might strengthen children's (positive) social communication. The purpose of this was to investigate whether or not the attitudes of student preschool teachers changed during the training and implementation of the project in the field. The study's participants were 31 student teachers at the University of Iceland who were undertaking field work during their preschool

teaching studies. Data was collected through questionnaires and interviews. The results indicate that the student teachers believed preschool children could better express, formulate, and communicate ideas and feelings when drama methods were being applied. Emphasis was placed on the sensitivity of perception.

Um höfunda

ANNA MAGNEA HREINSDÓTTIR (amh@hi.is) er lektor við Menntavísindasvið Háskóla Íslands. Rannsóknir hennar beinast að stefnumótun, lýðræðislegum starfsháttum og innra mati skóla með þátttöku barna.

AUÐUR VALDIMARSDÓTTIR (audur.valdimarsdottir@reykjavik.is) er kennari og skólastjórnanndi með M.Ed. í tómstunda- og félagsmálafræði.

BJÖRN RÚNAR EGILSSON (bre@hi.is) er lektor við Menntavísindasvið Háskóla Íslands. Rannsóknir hans beinast meðal annars að skilum skólastiga, sjónarhóli foreldra barna með fjölbreyttan tungumála- og menningarbakgrunn og fullgildi.

FATOU NDURE BABOUDÓTTIR (fatou@hi.is) er mannfræðingur og doktorsnemi við Félagsvísindasvið Háskóla Íslands. Rannsóknarsvið hennar eru meðal annars farsæld barna og ungmenna, félagslegur mismunur, formlegt og óformlegt nám og virk þátttaka barna.

FRÍÐA BJARNEY JÓNSDÓTTIR (frida.bjarney.jonsdottir@mrn.is) er samhæfingarstjóri MEMM-verkefnisins hjá Mennta- og barnamálaráðuneyti en hún hefur um árabil unnið að rannsóknnum, stefnumótun, fræðslu og ráðgjöf á sviði menntunar ungra barna með fjölbreyttan tungumála- og menningarbakgrunn.

HAFDÍS GUÐJÓNSDÓTTIR (hafdgud@hi.is) er prófessor emerita við Menntavísindasvið Háskóla Íslands. Rannsóknir hennar beinast að inn-gildingu, kennurum, skólastarfi og kennaramenntun þar sem hún nýtir helst eigindlegar aðferðir og starfstengda sjálfsrýni.

JÓHANNA EINARSDÓTTIR (joein@hi.is) er prófessor emerita í menntunarfræðum ungra barna við Menntavísindasvið Háskóla Íslands. Hún er einnig heiðursdoktor við Háskólann í Oulu í Finnlandi. Sérsvið hennar eru rannsóknir með börnum, samfella í námi barna og starfendarannsóknir.

JÓNA GUÐRÚN JÓNSDÓTTIR (jonag@hi.is) er aðjúntkt við Menntavísindasvið Háskóla Íslands. Rannsóknarsvið hennar tengist meðal annars listkennslu, fjölmenningu og leiklist.

KAREN RUT GÍSLADÓTTIR (karenrut@hi.is) er prófessor við Menntavísindasvið Háskóla Íslands. Rannsóknir hennar snúa að læsi og fagmennsku.

KOLBRÚN Þ. PÁLSDÓTTIR (kolbrunp@hi.is) er dósent og forseti Menntavísindasviðs. Rannsóknarsvið hennar eru meðal annars tengsl formlegs og óformlegs náms, þverfaglegt samstarf, menntastefna og farsæld barna og ungmenna.

MARGRÉT SIGRÍÐUR BJÖRNSDÓTTIR (margreb@hi.is) er aðjúntkt við Menntavísindasvið Háskóla Íslands. Hún hefur sérhæft sig í kennslufræði leik- og grunnskóla sem og stærðfræðinámi yngri barna.

KRISTÍN KARLSDÓTTIR (krika@hi.is) er fyrrverandi dósent við Menntavísindasvið Háskóla Íslands. Rannsóknir hennar tengjast menntunarfæðum ungra barna og snúast meðal annars um leik barna sem námsleið, skráningar og mat í leikskólastarfi og rými barna til náms í fjölmenningarlegu samfélagi.

ÓLAFUR PÁLL JÓNSSON (opj@hi.is) er prófessor við Menntavísindasvið Háskóla Íslands. Rannsóknir hans eru einkum á sviði heimspeki menntunar með áherslu á lýðræði, sjálfbærni, gagnrýna og skapandi hugsun og tengsl manns og náttúru.

ÓSK DAGSDÓTTIR (oskdags@hi.is) er lektor við Menntavísindasvið Háskóla Íslands. Ósk hefur sérhæft sig í rannsóknum og kennslu skapandi stærðfræðináms.

RANNVEIG BJÖRK ÞORKELSDÓTTIR (rbth@hi.is) er prófessor í leiklist við Menntavísindasvið Háskóla Íslands. Rannsóknarsvið hennar tengist meðal annars listkennslu og leiklist.

SARA MARGRÉT ÓLAFSDÓTTIR (saraola@hi.is) er dósent við Menntavísindasvið Háskóla Íslands og er í forstöðu fyrir RannUng. Sara hefur tekið þátt í bæði innlendu og erlendu rannsóknarsamstarfi. Rannsóknir hennar beinast einkum að sjónarmiðum barna í tengslum við leik þeirra, vellíðan, þáttaskil og fullgildi.

TINNA BJÖRK HELGADÓTTIR (tinna.bjork@arborg.is) er stjórnsýslufræðingur og stundakennari við Menntavísindasvið Háskóla Íslands. Hún hefur sérhæft sig í fagþróun frístundaheimila og eflingu máls og læsis barna.

GREINAR UM TENGLI LEIKSKÓLA,
GRUNNSKÓLA OG FRÍSTUNDAHEIMILA

MEÐ NESTI OG NÝJA SKÓ

Þau þáttaskil sem börn ganga í gegnum þegar þau fara úr leikskóla í grunnskóla og frístundaheimili eru talin einn af lykilviðburðum í lífi barna og líkleg til að hafa áhrif á námsárangur, félagsfærni og vellíðan þeirra til framtíðar.

Rannsóknun á þessum tímamótum hefur vaxið fiskur um hrygg á alþjóðavísu á undanförunum áratugum. Þar hefur komið fram að samfella í námi barna og samstarf skólastiga getur skipt sköpum auk þess sem stuðningur fjölskyldu og félaga eru mikilvægir áhrifaþættir.

Þessi bók inniheldur 13 fræðigreinar þar sem fjallað er um niðurstöður rannsókna sem tengjast menntun ungra barna og þáttaskilunum þegar sagt er skilið við leikskóla og grunnskólaganga hefst frá ýmsum sjónarhornum. Greint er frá sögulegri þróun leikskóla, grunnskóla og frístundaheimila á Íslandi. Þá eru rannsóknun á sjónarmiðum barna, foreldra, kennara og starfsfólks frístundaheimila gerð skil. Sjónun er beint að starfsháttum og þverfaglegu samstarfi á mótum skólastiga og áhersluþáttum í menntun ungra barna eins og hugmyndum um fullgildi, lýðræði, inngildandi námsrými og skapandi stærðfræði. Þá er fjallað um leiklist og leikræna tjáningu leikskólabarna og rými barna til leiks og áhrifa í ólíku námsumhverfi.

Bókin veitir innsýn í þau umskipti sem verða í lífi barna á mótum skólastiga og er ætlað að stuðla að ígrundun fagfólks, foreldra, nemenda og annarra sem láta sig menntun ungra barna á mikilvægum tímamótum varða.

ISBN 978-9935-23-334-9

U202411

WWW.HASKOLAUTGAFAN.IS